

ISBN: 978-605-7949-66-0

© 2018 Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.

Ketebe Yayınları: 154

Osmanlı Düşüncesi

Editör

Yusuf Genç

Kapak

Harun Tan

Düzeltili

Cihan Aldık

Mizanpaj

Nilgün Sönmez

1. BASKI

Haziran 2019
İstanbul

ketebe.com

Ketebe Yayınları

Sertifika No. 34989

Maltepe Mahallesi Fetih

Caddesi No: 6 Dk: 2

Topkapı 34010 İstanbul

Tel: 212.612 29 30

e-mail: ketebe@ketebe.com

Baskı ve Cilt

Matsis Matbaa Hizmetleri

San. ve Tic. Ltd. Şti

Sertifika No: 40421

Tevfik Bey Mah. Dr. Ali Demir Cad.

No: 51 Sefaköy Küçükçekmece /

İstanbul Tel: 212 624 21 11

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A. Ş.'ne aittir.
İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

16. Yüzyıl Osmanlı Düşüncesinin Kaynakları

Çivizâde - Ebussu'ûd - Birgivî

OSMAN CENGİZ

KETEBE

Dr. Osman Cengiz

1978’de Antalya’da doğdu. K.T.Ü. İktisat Fakültesi’nde başlayan lisans eğitimini (1995-1997), Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde (1997-2001) sürdürdü ve Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu (2002). “Makrizî’nin *İmtâu’l-Esma* İsimli Eseri” (2010) başlıklı teziyle yüksek lisansını tamamladı. Bu arada A.Ü. İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nden mezun oldu (2013). Doktorasını ise Pamukkale Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden “16. Yüzyıl Osmanlı Düşüncesinin Kaynakları: Çivizâde, Ebussu’ûd, Birgivi” başlıklı teziyle aldı (2018). Evli ve iki çocuk babası olan yazar halen Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Denizli Vaizi olarak görev yapmakta, Arapça, İngilizce ve Farsça bilmektedir.

İçindekiler

Takdim.....	7
Önsöz.....	9
Kısaltmalar.....	13
GİRİŞ.....	15
Osmanlı Düşüncesini Besleyen Havzalar	29

ÇİVİZÂDE, EBUSSU'ÛD VE BİRGİVÎ'NİN KISA ÖZGEÇMİŞLERİ

Çivizâde Muhyiddin Efendi	59
Ebussu'ûd Efendi	65
Birgivî Mehmed Efendi.....	69

BİRİNCİ BÖLÜM

AKLIN TEORİK ÖRGÜTLENMESİ: ZİHNİYET

Aklî Tasavvur ve Tarihî Zemin	77
Dâru'ı-hadîs: Aklî Tasavvuru Sınırlama İmkânı.....	91
Birgivî ve Çivizâde'de Selefi Zihniyet İddiası	113
Mezhep, Siyaset ve Zihniyet Ayrımı.....	125
İlmî ve Fikrî Zihniyet Ayrımı	127
Selefi Zihniyetin Varlık Kodları	128
Osmanlı Selefilğine Tayin Edilmiş Kök: İbn Teymiyye ..	137

Birgivî’de İki İz: İznikî ve Kafiyeî.....	145
Tarihî Tecrübeye Sahip Bir Eleştiri:	
Bid’at ve Bozulma Söylemi.....	149
İçtihadı Karşı Gelenekçi Tavrı	174

İKİNCİ BÖLÜM

AHLAKIN PRATİK YANSIMASI: TASAVVUF

Zühdî-İrfanî Tasavvuf ve Tarihsel Arka Plan	181
Vahdet-i Vücûd’a Karşı Şeriat Vurgusu	232
Tasavvufî Ayinlere Fıkîhî İtiraz ve Tecrübî Atf	242
Meşrûiyet Aracı Olarak Birgivî	247
Kadızâdeliler Hareketi.....	247
Kadızâdelileri Öne Çıkaran Unsurlar	270
Birgivî-Kadızâde Uyuşmazlığı	273

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADALETİN FIKHÎ BİÇİMLENMESİ: FETVA

Fetvalarda Adaleti İnşa Tarzı.....	293
Mestler Üzerine Mesh ve Literal Sıkışma	331
Zahirî Refleks: Kahvenin Cevazı	335
Sinagog İhdasında Hanefîliğin Savunusu.....	339
Bâlfî’nin Çarpıtması: Top-Tüfek Meselesi	343
Sıla-Ücret Ayrımında Niyet	345
Fıkıhın Sanatı Çevrelemesi: Tegannî ve Şarkı	353
Para Vakıflarında Ebussu’ûd’un Zaferi	359
Sonuç	375
Kaynakça.....	383

Takdim

Doktora tezi olarak hazırlanan elinizdeki eser, esasen benim çok daha fazla çalışılmasını arzu ettiğim Osmanlı Düşüncesi sahasına mütevazı bir katkı sunmaktadır. Osman Cengiz her ne kadar ilk başlarda şehir tarihine yönelmiş olsa da kendisinin ilahiyat formasyonu ve tarih alanını ihtiva eden müktesebatıyla, düşünce tarihi sahasına katkı sunabilecek iyi bir tedkik ve telif çalışması ortaya koyabileceği kanaatine vardım. Tezin konusu olan Osmanlı Düşüncesi sahasının, son zamanlarda yeni bir teveccüh rüzgârı yakaladığı ve farklı bakışlarla yeniden ele alındığı müşahede edilmektedir. Bu çerçevede Çivizâde, Ebussu'ûd ve Birgivî gibi Osmanlı ilim ve düşünce tarihinde öne çıkan şahsiyetleri konu edinmesi elbette kitabın önemini artırmaktadır. Bu çalışmada öteden beri tartışılan *Selefilik* ve özelde *Osmanlı Selefilîği* için zihniyet zemininde teklif edilen kavramsallaştırma ve tasnifler gerçekten dikkat çekicidir. Keza mezhep-siyaset-zihniyet ayrımı ve diğer teorik sınıflandırmaların da okuyucular katılsın katılmasın uzun soluklu bir okuma ve fikrî bir emeğin ürünüdür. Her üç âlimin ortak münakaşa konularını ele alan çalışma, görüldüğü kadarıyla önceki araştırmalardan farklı bazı sonuçlara varmıştır.

Her bilimsel çalışmada olduğu gibi bunu da tabii karşılamak gerekir.

Bilindiği gibi Osmanlılar XV. yüzyılda ve Fatih çağında Avrupa medeniyetinden alınması zaruri olan şeyleri hiç çekinmeden almış ve belli bir elastikiyet göstermişti. Fakat Osmanlı aydın sınıfı XVI. yüzyılın sonlarında başlayan ve XVII. yüzyılda Kadızadelilerle zirve yapan taassup sebebiyle Batı'daki bilimsel gelişmelere yabancı kalmıştı. Bu çalışmada Kadızadelilerin, Birgivî'yi bir meşruiyet vasıtası olarak kullandığı ve aralarında ciddi bir zihniyet farkı bulunduğu tespiti de bir başka dikkat çeken husustur. Bu çerçevede Osmanlı'da bazı kesimlerin devlet telakkisini ve cihad geleneğini değiştirmenin âdeta din değiştirmek olarak algıladığı söylenebilir.

Görüleceği üzere kitabın Osmanlı düşüncesini ele alışı, adı geçen üç âlimin bazı ortak münakaşa konuları ile sınırlı olup kaynak taramasının yeterli ve geniş olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte daha mükemmel ve eksiksiz bir kitap ortaya koyma gayretinin bu tür eserlerin basılamaması gibi bir paradoksu meydana getirdiği de unutulmamalıdır. Şimdiden yazarın, ileri yıllarda Osmanlı düşünce dünyası ve genel manada Osmanlı tarihi sahasına ciddi ve özgün katkılar sunabilecek bir donanım ve gayrete sahip olduğu söyleyebilirim.

Bu vesileyle sevgili talebem Dr. Osman Cengiz'i elinizdeki çalışmasından dolayı tebrik eder ve ileride daha güzel eserler vermesi temennisiyle kendisine muvaffakiyetler dilerim.

Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal

Önsöz

Düşünce tarihi üzerine çalışmak *tarih* denilen çoklu malzeme sahasının, düşünce açısından damıtılmasını ifade eden XVI. yüzyılın Osmanlı İmparatorluğu için farklı açılardan bir değişim ve dönüşüm evresi olduğu pek çok tarihçi tarafından dile getirilmektedir. Tarihte belirli bir karşılık bulmuş kavram ve kurumlar, olumlanmış şekilleriyle son zaman-mekân algıları, geriye dönük olarak, sanki bir cam perde gibi bir işlev görmektedir. Öyle ki her birim zaman geçtikte camın rengi değişmekte ve geçmiş buna göre yeniden görülmekte ve inşa edilmektedir.

Elinizdeki çalışma Çivizâde, Ebussu'ûd ve Birgivî'yi konu alan ortak tartışma zeminlerinden hareketle XVI. yüzyıl Osmanlı düşüncesine dair bir kesit sunmayı hedeflemektedir. İlk bölüm, aklın teorik örgütlenmesi biçiminde sunabileceğimiz zihniyet kavramı üzerinde durmaktadır. Dâru'l-hadîslerin, aklî tasavvur imkânını nasıl etkilediği özellikle Kanunî devrinde açılan Süleymaniye Dâru'l-hadîsi etrafında tartışılmıştır. Birgivî ve Çivizâde'nin selefiliği sorgulanmış ayrıca *mezhep*, *siyaset* ve *zihniyet* ayrımına işaret edilmiştir. Yine bu bölümde yer alan "Selefi zihniyetin varlık kodları" baş-